

יסודות יומא

שיעור שני

הפרשת כהן גדול שבעת ימים קודם יום הכיפורים

מקורות

א. גמ' יומא ב. "מתני'... אף להלן פרישה; ג-ד. "כי אתא רב דימי... על הר סיני"

ב. ריטב"א ב. ד"ה ומתקינן; ר"י מלוניל פ"א מ"א ד"ה ומתקינן

ג. תוס' ד. ד"ה נכנסו; גבורת ארי, שם

ד. רמב"ם הל' עבודת יום הכיפורים פ"א ה"ג; אור שמח, שם

ריטב"א יומא ב. ד"ה ומתקינן

ומתקינן לו כהן אחר תחתיו. כלומר מזמינן, ולא בעי הפרשה, דאפילו למ"ד פרישה דאורייתא וליף לה ממלואים, מצוה בעלמא היא ולא מעכבא בעבודת יום הכיפורים, ומסתיין דנעביד מצוה זו לכהן גדול לחוד.

פירוש רבנו יהונתן מלוניל יומא פ"א מ"א ד"ה ומתקינן

ומתקינן לו כהן אחר תחתיו - להיות כהן גדול תחתיו אם יארע בו פסול קרי או שאר טומאה המעכבתו מלבוא במקדש. וכיון דילפינן ממלואים צריך שנפרש האי מתקינן מפרישין, דכי היכי דבמלואים הוה מעכב בהו הפרשה הם, הכי נמי לדורות. ולפיכך היה צריך פרישה לזה הסגן המזומן לזה אם יארע בכהן גדול פסול.

גבורת ארי יומא ג. ד"ה אמר ליה

אמר ליה ר' יוחנן לריש לקיש בשלמא לדידי דילפינא ממילואים היינו דתניא זה וזה מזין עליו כל ז' מכל חטאות שהיו שם דהואי נמי הזאה במילואים אבל לדידך הזאה בסיני מי הואי וכו' הא לא קשיא דתני ר' חייא נכנסו מים תחת דם א"ל מעלה בעלמא ופי' התוספות כיון דלאו דרשא גמורה היא הא דילפינן פרישה ממילואים אלא אסמכתא ומשום הכי אין לחוש א"א נכנסו מים תחת דם. ולי קשה מדאמר ליה ר' יוחנן לריש לקיש בשלמא לדידי דילפינא ממילואים ניהא דהוי נמי הזאה התם אלא לדידך הזאה בסיני מי הואי ולא אסיק אדעתיה הא דשני ליה מעלה בעלמא ואפילו הכי לדידיה דיליף ממילואים ניהא ליה שמע מינה דדרשא גמורה היא ולא אסמכתא והא דנכנסו מים תחת דם נמי סברא מעליא הוא ומן התורה הכי הוא.

אור שמח הל' עבודת יום הכיפורים פ"א ה"ג

בריש יומא (ג' ע"ב) פליגי בזה אמוראי, חד יליף מסיני, וחד יליף ממלואים, ופריך מהיכא קא ילפת לה ממלואים, אי מה מלואים כל הכתוב בהן מעכב אף הכא נמי כל הכתוב מעכב בהן, והא תני מתקינן, ולא תני מפרישין, ולא משני מידי, ועיי' בירושלמי ע"ז. והנראה דהא דגמרינן פרישה ביוהכ"פ לכה"ג ממלואים, לפי שנכנס תחלה לפני ולפנים, כמו שאמר (שם) דנין תחלה במקום מתחילה כו'. והנה פרישה לכהן הגדול הוי דומיא דקידוש ידים ורגלים, וקידוש ידים ורגלים קיימא לן דאם לא קידש ידיו ורגליו שחרית לצורך עבודה חלל עבודתו, וכהאי גוונא אף דצריך לקדש ידיו ורגליו בין עבודת בגדי זהב לעבודת בגדי לבן אף על פי כן אם לא קידש לא נתחללה עבודתו. וטעמא יליף בפ"ב דזבחים (י"ט ע"ב) מקראי, כן גבי פרישה, אף שבמלואים היו מעכבים, הוא משום שבפרישה דמלואים נתקדשו להיות ראויים לכהונה, ובלא זה לא היו ראויים לעבודה כלל, ולכן אם לא הופרשו אז היה עבודתם מחוללת, ולא נתקדשו בקדושת כהונה, דוגמא דאם לא קדשו ידיהם ורגליהם שחרית, שבלא הקידוש אינם ראויים

אף לעבודת כהן הדיוט, שחללו עבודתם. אבל פרישה דכהן גדול ביום הכיפורים, דבלא פרישה ראויים לעבודות של בגדי זהב, והראויים בכהן הדיוט, רק להיות ראוי לעבודות הצריך להם כהן גדול בעי פרישה, אם כן כמו דלא מעכבי ואינן מחללין עבודתם אם לא קדשו בין עבודת בגדי לבן לבגדי זהב ולבגדי זהב לבגד לבן, כן פרישה של מי שראוי לכהונה ולכל העבודות בלא הפרישה, רק על ידי הפרישה הוא נעשה ראוי לעבודת יום הכיפורים, אותה פרישה אינה מעכבת, ועבודתו כשירה בלא חלול, וכמו דיליף על קדוש ידים ורגלים מקראי דוהיתה להם חק עולם ולזרעו לדורותם כו', דבר המעכב בזרעו, ופרישה אינה בזרעו אינה מעכבת בו. ולפי זה טבילה ראשונה במלואים מעכב בהן, ולדורות אינו מחלל עבודה, יעו"ש (יומא דף ל' ע"ב), רק לא אמר להלן טבילה איכא בינייהו, משום דלשאר תנאי אינו בעשה כלל לדורות, ודוק.

במשנה הפותחת את המסכת נאמר:

שבעת ימים קודם יום הכיפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין. [יומא ב.]

המשנה מלמדת כי על הכהן הגדול לפרוש מביתו למקדש שבעת ימים קודם יום הכיפורים. המשנה במסכת פרה מלמדת על דין דומה לגבי הכהן השורף את הפרה:

שבעת ימים קודם לשרפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה, ובית אבן היתה נקראת, ומזין עליו כל ז' הימים מכל חטאות שהיו שם. [פרה פ"ג מ"א]

דינים אלו אינם מפורשים בכתובים, והגמרא דנה בהרחבה בתוקפם ובמקורם.

הגמרא מביאה את דרשתו של רבי יוחנן:

מנא הני מילי? אמר רב מניומי בר חלקיה אמר רבי מחסיה בר אידי אמר רבי יוחנן: אמר קרא 'כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשת לכפר עליכם' – לעשת אלו מעשי פרה, לכפר אלו מעשי יום הכפורים. [יומא ב.]

על פי שיטה זו, מקור חובת הפרישה לפני עבודת יום הכיפורים ולפני שריפת הפרה הוא בחובת פרישת הכהנים בשבעת ימי המילואים לפני "היום השמיני", יום חנוכת המשכן:

ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלאיכם, כי שבעת ימים ימלא את ידכם. כאשר עשה ביום הזה, צוה ה' לעשת לכפר עליכם. ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו, כי כן צוית. [ויקרא ח, לג]

בשבעת ימי המילואים נצטוו הכהנים שלא לצאת מן המשכן, ובדומה לכך בשבעת הימים שלפני עבודת יום הכיפורים ושלפני שריפת הפרה נצטוו הכהן לפרוש מביתו ולהימצא במקדש.

ההשוואה בין "היום השמיני" ליום הכיפורים עולה כבר מפתחת התורה לפרשיית 'סדר העבודה':

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן, בקרבנתם לפני ה' וימתו. [ויקרא טז, א]

מבואר שהתורה קושרת בין 'סדר העבודה' לבין מיתת בני אהרן "בקרבנתם לפני ה'" בשעת חנוכת המשכן.

בנוסף, הרב יואל בן נון מראה שקיים דמיון רב בין קרבנות יום הכיפורים לקרבנות "היום השמיני":

קשר זה בין היום השמיני לעבודת קודש הקודשים ניכר ובולט גם בתורה, בתוכן העבודה: בשניהם שווה קרבן אהרן – פר לחטאת ואיל לעולה (ט ב; טז, ג); בשניהם הביא העם שער עזים שקרב לחטאת (ט ג; טז, ה); בשניהם הביא העם קרבן עולה: ביום השמיני "עגל וכבש בני שנה" (ט ג), וביום הכיפורים נשמט העגל וישנו רק איל לעולה (טז, ה). רק קרבן השלמים

וקרבן המנחה, שהיו ביום השמיני, אינם נמצאים כלל ביום הכיפורים – מכיוון שמדובר ביום סליחה וכפרה שהוא יום עינוי נפש, ולכן אין בו קרבן נאכל. [תורת עזיון ויקרא עמ' 221]¹

הדמיון בין יום הכיפורים ליום חנוכת המשכן ברור גם מסברה: יום הכיפורים הוא יום ניקוי המקדש בכל שנה², וכך הוא מהווה מעין יום חידוש וחנינוך של המקדש. על פי זה, יום הכיפורים דומה במהותו ל"יום השמיני", יום חנוכת המשכן, ולכן ברור מדוע השוו חכמים ביניהם גם לגבי שבעת הימים שקדמו להם: כשם של"יום השמיני" קדמו שבעת ימי המילואים, כך בכל שנה – שבעת ימים קודם ליום הכיפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין³.

דברים אלו מבארים היטב את חובת פרישת כהן גדול מביתו בשבעת הימים קודם ליום הכיפורים, אך על פיהם יש להבין מדוע דין זה קיים גם בכהן השורף את הפרה האדומה; במה דומה שריפת הפרה ל"יום השמיני" וליום הכיפורים?

תמיהה זו אמורה ביחס להשוואה דלעיל בין הפרשת הכהן הגדול לפני יום הכיפורים להפרשת הכהן השורף את הפרה, אמנם בהמשך סוגיית הגמרא מבואר שדברים אלו שנויים במחלוקת אמוראים:

כי אתא רב דימי אמר: רבי יוחנן מתני חדא, רבי יהושע בן לוי מתני תרתי. רבי יוחנן מתני חדא: 'לעשת לכפר' – אלו מעשה יום הכפורים. ורבי יהושע בן לוי מתני תרתי: 'לעשת – אלו מעשה פרה, לכפר – אלו מעשה יום הכפורים. [יומא ג:]

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים האם הדרשה דלעיל מלמדת על חובת 'מעשה יום הכיפורים' בלבד, או גם על 'מעשה פרה'³. הגמרא מוסיפה, כי לשיטת רבי יוחנן, רק חובת הפרשת הכהן הגדול לפני יום הכיפורים היא מדאורייתא, אך חובת הפרשת השורף את הפרה היא "מעלה בעלמא" מדרבנן.

על פי האמור, שדרשה זו מבוססת על הקשר ההדוק בין יום הכיפורים ל"יום השמיני", חילוק של רבי יוחנן בין 'מעשה יום הכיפורים' ל'מעשה פרה' ברור. לעומת זאת, לשיטת רבי יהושע בן לוי נראה לבאר שקיים קשר גם בין 'מעשה פרה' ל'מעשה יום הכיפורים' ולחנוכת המשכן: עבודות אלו נעשות לשם חיטוי וניקוי הטומאה⁴. בשל כך, כשם שלעבודות חיטוי המשכן ביום חנוכתו קדמו שבעת ימי פרישה, כך לעבודות חיטוי המקדש בכל שנה ולעבודות חיטוי טומאת מת יש להקדים שבעת ימי פרישה.

בפשטות, על פי דברים אלו חובת הפרשת הכהן הגדול ביום הכיפורים היא חלק מחינוכו לעבודות הכפרה: כדי לבצע את עבודות הכפרה יש צורך שיקדמו להן 'שבעת ימי מילואים', שיקנו לכהן את המעמד והקדושה הנדרשים לשם ביצוע עבודות הכפרה.

על פי הבנה זו מסתבר לכאורה שהפרשת הכהן תהיה לעיכובא, שכן בלעדיה הכהן חסר את המעמד והקדושה הנדרשים לשם ביצוע עבודות הכפרה. ואכן, ריש לקיש מדייק מדברי המשנה: "ומתקינין כהן אחר תחתיו", שההפרשה אינה מעכבת, ועל פי זה מקשה על השיטה הרואה את שבעת ימי המילואים כמקור חובת הפרשת הכהן:

¹ עי' בהמשך דברי הרב יואל בן נון [שם, עמ' 222-227] המאריך להראות שלצד השוואה זו קיימים הבדלים מהותיים ביניהם, והוא מבאר אותם על פי דרכו.

² "וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה, מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיתכם קדש קדשים הוא לה" [שמות ל, י]; "וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם, וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם" [ויקרא טז, טז]; "וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר, ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר" [שם, לג].

³ הגמרא מבארת כי דברי רבי יוחנן דלעיל הם נאמרו בשם רבו, אך רבי יוחנן עצמו סבור שדרשה זו אמורה ביחס ליום הכיפורים בלבד.

⁴ "ואסף איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור, והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא" [במדבר יט, ט].

אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן: מהיכא קא ילפת לה, ממלואים, אי מה מלואים כל הכתוב בהן מעכב בהן, אף הכא נמי כל הכתוב בהן מעכב בהן. וכי תימא הכי נמי, והתנן 'ומתקינן לו כהן אחר' ולא קתני מפרישין.
[יומא ג:]

אם כן, ריש לקיש סבור שאם המקור הוא משבעת ימי המילואים ההפרשה אמורה לעכב.

בגמרא לא מפורש כיצד מיישב רבי יוחנן קושיה זו, ונחלקו בכך הראשונים. הר"י מלונגל [יומא פ"א ה"א ד"ה ומתקינן] לומד כי לשיטתו הפרישה מעכבת, ולכן היו מפרישים שבעת ימים קודם יום הכיפורים גם את הכהן שהיו ממנים תחת הכהן הגדול "שמא יארע בו פסול". לעומתו, תוספות הרא"ש [ה: ד"ה והא דפריך], תוס' ר"ד [ג: ד"ה אי] והריטב"א [ב: ד"ה שבעת] נוקטים כי גם לשיטתו הפרישה היא דין לכתחילה שאינו מעכב.

על פי השיטה שזהו דין לכתחילה בלבד, ניתן להציע הבנה שונה ביסוד דין פרישת הכהן: הפרישה לא נועדה כדי להקנות לו מעמד וקדושה, אלא זוהי 'מצוה בעלמא' – להכשירו מבחינה מעשית לעבודות הייחודיות של יום הכיפורים.

הבנה זו משתמעת מלשון הברייתא המובאת בגמרא כסיעתא לשיטת רבי יוחנן:

תניא כוותיה דרבי יוחנן, 'בזאת יבא אהרן אל הקדש' – במה שאמור בענין. מאי היא? בענין דמלואים. ומה אמור בענין דמלואים? אהרן פירש שבעה ושמש יום אחד ומשה מסר לו כל שבעה כדי לחנכו בעבודה, ואף לדורות כהן גדול פורש שבעה ומשמש יום אחד, ושני תלמידי חכמים מתלמידיו של משה, לאפוקי צדוקין, מוסרין לו כל שבעה כדי לחנכו בעבודה. מכאן אמרו: שבעת ימים קודם יום הכיפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין. [יומא ד.]

הברייתא קושרת בין פרישת הכהן לבין החובה למסור לו שני תלמידי חכמים שילמדו אותו את סדר העבודה. נראה מכך, כי הפרשת הכהן אינה תנאי מקדים לעבודות הכפרה והחטוי, אלא הפרשתו נועדה "כדי לחנכו בעבודה" – ללמדו כיצד לבצע את העבודות כיאות, על פי כל פרטי דיניהן ודקדוקיהן.⁵

אמנם, האור שמח מבאר באופן שונה מדוע ההפרשה הנלמדת מ'המילואים' אינה מעכבת:

והנה פרישה לכהן הגדול הוי דומיא דקידוש ידים ורגלים, וקידוש ידים ורגלים קיימא לן דאם לא קידש ידיו ורגליו שחרית לצורך עבודה חלל עבודתו, וכהאי גוונא אף דצריך לקדש ידיו ורגליו בין עבודת בגדי זהב לעבודת בגדי לבן אף על פי כן אם לא קידש לא נתחללה עבודתו. וטעמא יליף בפ"ב דזבחים ("ט ע"ב) מקראי, כן גבי פרישה, אף שבמלואים היו מעכבים, הוא משום שבפרישה דמלואים נתקדשו להיות ראויים לכהונה, ובלא זה לא היו ראויים לעבודה כלל, ולכן אם לא הופרשו אז היה עבודתם מחוללת, ולא נתקדשו בקדושת כהונה, דוגמא דאם לא קדשו ידיהם ורגליהם שחרית, שבלא הקידוש אינם ראויים אף לעבודת כהן הדיוט, שחללו עבודתם. אבל פרישה דכהן גדול ביום הכיפורים, דבלא פרישה ראויים לעבודות של בגדי זהב, והראויים בכהן הדיוט, רק להיות ראוי לעבודות הצריך להם כהן גדול בעי פרישה, אם כן כמו דלא מעכבי ואינן מחללין עבודתם אם לא קדשו בין עבודת בגדי לבן לבגדי זהב ולבגדי זהב לבגדי לבן, כן פרישה של מי שראוי לכהונה ולכל העבודות בלא הפרישה, רק על ידי הפרישה הוא נעשה ראוי לעבודת יום הכיפורים, אותה פרישה אינה מעכבת, ועבודתו כשירה בלא חלול.
[אור שמח הל' עבודת יום הכיפורים פ"א ה"ג]

לדברי האור שמח, אמנם ההפרשה נועדה להכשיר את הכהן הגדול לעבודות היום, אך הואיל והוא בלאו הכי נחשב לכהן כשר – 'עבודות המילואים' המיוחדות ליום הכיפורים אינן מעכבות. לעומת זאת, בשבעת ימי המילואים בשעת חנוכת המשכן, שהם העניקו לכהנים את מעמדם ואת קדושתם ככהנים, ההפרשת היא לעיכובא.

⁵ כן טוען הרב שג"ר בספרו 'שיעורים בגמרא - יומא' [עמ' 59].

דברים אלו אמורים במסגרת שיטת רבי יוחנן וסיעתו, הלומדת את חובת הפרשה משבעת ימי המילואים. אמנם, כאמור, ריש לקיש מקשה על מקור זה, והוא מביא לכך מקור אחר:

אמר ליה: אלא מר מהיכא יליף לה? אמר: מסיני, דכתיב 'וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי' – מכדי כתיב 'ויקרא אל משה ביום השביעי', מאי 'ששת ימים'? זה בנה אב שכל הנכנס במחנה שכינה טעון פרישת ששה. [יומא ג:]

לשיטתו, מקור חובת הפרשת הכהן הוא מסיני: כשם שמשה פרש שישה ימים לפני כניסתו למחנה שכינה, כך הכהן הגדול צריך לפרוש שישה ימים לפני כניסתו לקודש הקדשים – המקום בו שורה השכינה.

משיטתו עולה כי חובת הפרשת הכהן השורף את הפרה שונה במהותה מחובת הפרשת הכהן הגדול לפני יום הכיפורים: הפרשת הכהן הגדול היא דין תורה, מחמת כניסתו למחנה שכינה; הפרשת הכהן השורף את הפרה, לעומת זאת, היא 'מעלה בעלמא', כחלק מההקפדה היתרה על טהרתו.

על פי האמור נראה כי מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש אינה רק במקור חובת הפרישה, אלא גם בהבנת יסוד החיוב בפרישה: לפי רבי יוחנן, עבודות הכפרה והחיטוי הן המחייבות את הפרישה. לעומת זאת, לפי ריש לקיש, הכניסה למחנה שכינה היא המחייבת את הפרישה.

תתכן נפקא מינה בין השיטות על פי שיטתו של הגר"א – שהובאה בשיעור הקודם – שלאחר הכהן היה מותר להיכנס לקודש הקדשים בכל שעה, גם שלא ביום הכיפורים. כניסה זו למקום השראת השכינה אינה נעשית לשם כפרה, ולכן לפי שיטתו של רבי יוחנן מסתבר שכניסה זו מותרת גם ללא פרישה. לעומת זאת, לפי שיטת ריש לקיש, "שכל הנכנס במחנה שכינה טעון פרישת ששה", מסתבר שאחר הכהן היה מחויב בפרישה לפני כל כניסה אל קודש הקדשים.⁶

בשולי הדברים נעיר כי מסוגיית הגמרא נראה כי לכל השיטות חובת פרישת הכהן הגדול ביום הכיפורים היא מדאורייתא, אמנם תוספות נוקטים לא כך. תוספות אומרים זאת ביחס לדברי הגמרא [ד.] שאת הזאות הדם על הכהנים בשבעת ימי המילואים החליפו ההזאות ממי אפר הפרה: "ואם תאמר במילואים דם הכא מים, אמרת נכנסו מים תחת דם". מכך מסיקים תוספות כי הדרשה הלומדת את חובת פרישת הכהן משבעת ימי המילואים היא אסמכתא:

דלאו לגמרי דרשה גמורה היא הא דגמרי ממלואים אלא אסמכתא בעלמא, דעיקר קרא ד'כאשר עשה ביום הזה' יש לפרש, דביום ראשון של ז' ימי המלואים אמר להם: כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות כל ז' ימי המלואים... וכיון דאסמכתא בעלמא הוא אין לחוש אי אמרינן נכנסו מים תחת דם. [תוס' ד. ד"ה נכנסו]

האחרונים [גבורת ארי, שם; מים חיים ה' עבודת יו"כ פ"א ה"ג; ליקוטי הלכות - זבח תודה בתחילת המסכת, ד"ה אמר קרא; חזון איש סי' קכו ס"ק ב] מקשים על דברי תוספות, שסוגיית הגמרא מוכיחה שזהו דין תורה. בשל כך, יש הטוענים שיש לבאר את כוונת תוספות באופן אחר. החזון איש [שם] מציע כי גם לדבריהם הדין ביסודו הוא מדאורייתא, אלא המקור לכך בדרשת הפסוקים הוא אסמכתא. בספר 'שערי היכל' [מערכה א] מובאת דרך נוספת בביאור שיטתם, כי אין כוונתם שזהו דין דרבנן גמור, אלא האסמכתא מלמדת שיש עניין לתקן כך, אלא שהתורה לא הטילה זאת כחובה. בשל כך, חכמים הם הקובעים זאת לחובה, ולכן ביכולתם לשנות את גדרי הדין על פי הצורך והסברה.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

⁶ בחדושי הגרמ"ז [סי' יג] מובא שרבי מנחם זמבא הי"ד דן בשאלה זו, אמנם שם מובאים צדדים שונים לספק: האם החיוב הוא מחמת קדושת המקום או מחמת קדושת היום; ועי' בספר 'מבית לפרוכת' [עמ' 29-30] הדין בדבריו.